

Maria Teresa Lizisowa

O spójności tekstu Kazań świętokrzyskich

1. Kazania świętokrzyskie, najdawniejszy zabytek polskiej prozy zachowany w odpisie z połowy XIV wieku, choć znacznie starszy w oryginale¹, są osnute na podkładzie łacińskiego tekstu Biblii². Pismo Kazań obfituje w liczne skróty w tekście polskim i łacińskim według zasad brachygrafii łacińskiej, cytaty i streszczenia łacińskich fragmentów poświadczają dobrą znajomość tekstu biblijnego, a układ kazań jest dostosowany do wymogów retoryki, której ciągłość od antyku zawdzięcza się średniowiecznemu kaznodziejstwu³.

¹ Rękopis kazań zachował się na pergaminowych paskach (w liczbie 18), które służyły do wzmocnienia oprawy książki łacińskiej pochodzącej z biblioteki klasztoru benedyktyńskiego św. Krzyża na Łysej Górze w Kieleckiem, a znalezionej przez Aleksandra Brücknera w 1890 roku w Cesarskiej Bibliotece Publicznej w Petersburgu. Kazania Świętokrzyskie (dalej Kśw) wróciły do Polski w 1925 roku na mocy postanowień traktatu ryskiego o rewindykacji zbiorów wywiezionych do Rosji i są obecnie własnością Biblioteki Narodowej. Obejmują kazania: o aniołach w dzień św. Michała (koniec), o św. Katarzynie (całe), o św. Mikołaju (początek), na Boże Narodzenie (koniec), na Trzy Króle (początek i koniec), na Gromniczną (początek). Zabytek jest napisany średniowieczną minuskułą, posiada liczne skróty właściwe piśmu średniowiecznemu. Podstawą analizy jest tekst w wydaniu J. Łosia i W. Semkowicza w piśmowni nowoczesnej wraz z próbą wypełnienia luk w rękopisie (Kśw: 27–33). Zachowane w całości kazanie na dzień św. Katarzyny poddamy analizie tekstologicznej, fragmenty pozostałych kazań wykorzystamy w celach porównawczych

² Tekst Biblii jest cytowany według redakcji niezupełnie zgodnej z Wulgatą, albo z pamięci niezupełnie ściśle; obszernie ustępy opowiadania o świętej Katarzynie to streszczenie po łacinie popularnego w średniowieczu żywotu (Kśw: 38).

³ Zob. Kśw 11–13. W średniowieczu tradycje antycznej retoryki zapewniali komentatorzy anonimowego podręcznika *Rhetorica ad Herennium* zbudowanego według dwóch schematów: perypatetyckiego (opartego na regule pięciu zadań retoryki) i przedperypatetyckiego (opartego na teorii części przemówienia) Korolko 1990: 53, 179 i 183–184. Retoryka dzieli się na pięć części według retorycznego postępowania: 1) pomysł, wynajdywanie tematu (gr. *heúresis*, łac. *inventio*); 2) układ, funkcjonalne ułożenie zebranego materiału (gr. *táksis*, łac. *distributio*); 3) wysłowienie: poprawne, jasne, stosowne i ozdobne (gr. *léksis*, łac. *elocutio*); 4) pamięć, opanowanie pamięciowe mowy (gr. *mnéme*, łac. *memoria*); 5) sposób mówienia, gesty: właściwe wygłoszenie (gr. *hypókrisis*, łac. *actio*). Sztuka ułożenia i wygłoszenia mowy dzieli się także na pięć części: 1) wstęp; 2) przedstawienie sprawy; 3) przeprowadzenie dowodu – wnioskowania; 4) zbijanie zarzutów; 5) zakończenie.

Retoryczna struktura Kazań świętokrzyskich była przedmiotem analizy A. Brücknera (1889: 699–701). Uczony przyjął słusznie, że średniowieczne kazania były wypowiedziami ustnymi, których zachowany konspekt jest świadectwem kunsztu mowy utrwalonej na piśmie. Wielowiekowa tradycja kultury żywego słowa ukształtowała się jako sztuka językowego oddziaływania na słuchaczy, a jej zadaniem było osiągnięcie zamierzonego skutku przez perswazję nakłaniającą do działania. Celowość retoryczna wypowiedzi realizowała się w artystycznym i dobrym wyrażaniu myśli. Kazanie było naturalną formą retoryczną, w której kategoriami przydatnymi były: informatywność ubogacająca wiedzę odbiorcy, dyskursywność mająca na celu wywołanie poparcia dla przedkładanych twierdzeń, kształtowanie poglądów słuchacza, nakłanianie go do przyjęcia pewnej postawy lub wywieranie wpływu na jego działanie.

Kompozycja kazania średniowiecznego, twierdzi Brückner, była stała. Po przeżegnaniu się, przeczytaniu i przetłumaczeniu odnośnej lekcji ewangelii wymieniał kaznodzieja *t e m a t* kazania bądź z tej samej lekcji, bądź z innego tekstu, tłumaczył go we wstępie i przedstawiał dyspozycję. Następnie w *t e n o r z e* rozbił temat szczegółowo. Po tenorze oddzielne miejsca wyznaczał dla *rationes* i *narrationes* (czyli *exempla*). Kazanie kończył zachętą i prośbą (*peroratio*) skierowaną do wiernych. Po kazaniu następowały *confessio generalis*, modlitwy za kościół i wiernych, żywych i umarłych oraz zapowiedzi święt przyszłego tygodnia (aneksy te nie były przechowywane w zbiorach tekstów pisanych).

Wśród sześciu kazań odkrytych przez A. Brücknera zachował się w całości tekst o życiu i męczeństwie świętej Katarzyny Aleksandryjskiej⁴. Tematem jego jest interpretacja fragmentu ulubionej w średniowieczu *Pieśni nad pieśniami* Salomona. We wstępie podał kaznodzieja miejsce, skąd zaczerpnął temat i omówił go króciutko, wystawiając zarazem *d y s p o z y c j ę* całego kazania. Wstęp nie został jednak wyraźnie wyodrębniony, lecz zlewa się z całym kazaniem; brak jest także inwokacji⁵. Zasadnicza część, *t e n o r* kazania, ma charakter suchych i krótkich rozważań. Kaznodzieja na kazalnicy mógł rozprawiać znacznie szerzej, a tekst zapisany jest tylko szkieletem mowy żywej. A. Brückner widzi jednak w tym rozwijaniu tematu wyraźną średniowieczną retorykę „raz w lubowaniu się w dzia-

⁴ Święta Katarzyna żyła na przełomie III i IV wieku (zm. ok. 310 r.) w Aleksandrii w Egipcie. Pochodziła z zamożnej rodziny i była wykształcona. W uczonej dyskusji ze starożytnymi filozofami na temat naiwności bałwochwalstwa pokonała (według legendy) 50 pogańskich filozofów. Złożyła ślub czystości na znak całkowitego oddania się Chrystusowi. Odrzuciła propozycję małżeństwa skierowaną do niej przez monarchę Maksymina. Została skazana na śmierć przez miażdżenie kołem, lecz jej modlitwa sprawiła, że koło w rękach kata popękało. Była też poddana torturom: biczowaniu, morzeniu głodem i łamaniu kości. Zginęła przez ścięcie mieczem (zob. Żywoty świętych: I 31–33).

⁵ Słowa inwokacji były kierowane do Ducha Świętego z prośbą o dar dobrej wymowy zrozumiałej dla ludu z dodaniem Modlitwy Pańskiej lub Pozdrowienia Anielskiego. Brak inwokacji w rękopisie nie znaczy, by jej kaznodzieja nie mówił. Wstęp (*exordium* albo *prothema*) jest bardziej zaznaczony w kazaniu na święta Trzech Króli i Matki Boskiej Gromniczej, natomiast w kazaniu na św. Katarzynę i św. Mikolaja przechodzi w zasadniczą treść, *tenor sermonis*.

łach i podziałach, a po wtóre w alegorycznym tłumaczeniu Pisma Świętego”. Półowę miejsca w kazaniu zajmuje przytoczenie żywota świętej po łacinie, chociaż był on wygłaszany prawdopodobnie po polsku. Wobec tego część moralna, a szczególnie dogmatyczna kazania jest „całkiem upośledzona” (podobnie jak we wszystkich sześciu kazaniach). Końcowa część (*peroratio*), jest zachętą i prośbą o kierowanie „każdej duszy zbożnej” do królestwa niebieskiego. Perswazja (*partycja*) kazania przedstawia częste w średniowieczu zabiegi sztuki krasnomówczej w postaci rymowania: *siedzący... się obleniają; leżący... się we złem kochają; śpiący... się zapiekają; umarli... rozpaczają*⁶.

Kazanie odznacza się systematycznością, starannym doбором słów, wielkim spokojem, poważnym nastrojem, brakiem rubasznosci i naiwności⁷. Rytmiczna proza kazania umożliwia modulację tonu i zmianę siły głosu. Zaletą stylu jest jasność i stowronność. Jedyne alegoryczne przenośnie uzupełniają wyrazy zwykłe i właściwe.

Krótkie dwustronicowe kazanie jest oryginalne, nie tłumaczone z łaciny, chociaż poszczególne motywy i zwroty innych kazań powielają utarte wzory⁸. Spójność tekstu ujawnia się w aspekcie badań lingwistycznych. Wychodząc od oceny kazania z punktu widzenia sztuki przekonującego mówienia, przejdziemy zatem do opisu modelu gramatycznego *Kazań* na przykładzie kazania na dzień świętej Katarzyny, zakładając uzupełnienie walorów retorycznych średniowiecznego kaznodziejstwa o wymiar pragmatyczny, semantyczny i składniowo-stylistyczny tekstu⁹. Analiza posłuży wydobyciu walorów artystycznych najstarszego tekstu polskiego. Omówimy kolejno strukturę tekstu, jego konteksty funkcjonalne w aspekcie funkcjonalno-gramatycznych komponentów tekstu oraz ich walory stylistyczne.

2. Struktura tekstu. Tekst jest zapisanym kazaniem – przedstawia zatem sytuację komunikacyjną literatury pisanej. „Ja” w ramie modalnej każdego zdania wskazuje osobę autora-kaznodziei; „ty” osobę czytelnika-słuchacza. Ze względu na liczbę czynnych uczestników wypowiedzi tekst ma strukturę monologu. Ponieważ nie ma w nim następstwa czasowego zdarzeń, może być zakwalifikowany jako opis, którego przedmiotem jest inny tekst. Kazanie w języku polskim stanowi tekst główny, będący wypowiedzią przedmiotową w stosunku do metatekstu łacińskiego dwóch rodzajów: cytatów ze Starego i Nowego Testamentu oraz streszczenia żywota świętej Katarzyny Aleksandryjskiej, męczenniczki za głoszenie wiary w Chrystusa. Streszczenie przedstawia wydarzenia w następstwie czasowym, a więc jest formą

⁶ Całe kazania rymowane były we Francji średniowiecznej; arcybiskup paryski zakazał rymowania kazań w swojej diecezji dopiero w 1632 roku; w Niemczech rymowana była zawsze partycja (jak w kazaniu na św. Katarzynę) Brückner 1889: 701.

⁷ Rubasznosc tekstu i naiwnosc argumentacji były w średniowieczu powszechne, czego dobrym przykładem są Kazania gnieźnieńskie, zob. Brückner 1889: 702 i 1895: 47.

⁸ Do takich zwrotów należy werset w kazaniu na św. Michała: *anieli dani są nam na nauczenie naszego nieumienia* (Brückner 1889: 702).

⁹ We współczesnych definicjach przyjmuje się, że retoryka jest lingwistyką tekstu, zob. Ziomek 1986: 101, 107–108.

opowiadania. Opis i opowiadanie podporządkowane są w strukturze monologu regułom rozumowania (zob. niżej, pkt 4.).

2.1. Formuły początku i końca kazania tworzą ramę tekstu¹⁰. Inicjalną formułą początku jest łaciński cytat z pieśni Salomona: *Surge, prospera, amica mea, et veni*. Tematem wszystkich następnych zdań jest sekwencja zdania pierwszego, wyrażonego *explicite* za pomocą elementu metatekstowego¹¹. Ostatnie zdanie nawiązuje bezpośrednio do pierwszego, spinając cały tekst klamrą: *surge (z) stadła grzesznego, prospera w lepsze z dobrego, veni do krolewstwa niebieskiego*.

2.2. Pierwszą płaszczyzną kazania jest objaśnienie znaczenia czasowników *surge* 'wstań', *prospera* 'pospiesz się', *veni* 'przyjdź' w *Pieśni nad pieśniami* Salomona, gdzie rzeczywistością pozajęzykową jest sama czynność objaśniania. Na drugim planie rzeczywistością pozajęzykową, o której mówi tekst łaciński, są wydarzenia z życia Jezusa i stykających się z nim osób: żebraka siedzącego przy drodze, paralytyka leżącego na łożu, Piotra i jego towarzyszy – świadków przemienienia Jezusa na górze Tabor (lub Piotra cudownie uwolnionego z ciemnicy, por. przyp. 15), zmarłego młodzieńca z Nain, którego Jezus wskrzesił i oddał matce. Trzecia płaszczyzna tekstu ma odniesienie do wydarzeń z życia świętej Katarzyny¹². Każda z informacji odbywa się na innym poziomie komunikacji i w innej płaszczyźnie języka.

2.3. Układ nadawczo-odbiorczy i hierarchia wypowiedzi różnych podmiotów w obrębie tekstu są piętrowe¹³. Rzeczywista wymiana informacji zachodzi między kaznodzieją-autorem a wiernymi-słuchaczami, do których zwraca się on bezpośrednio, opisując znaczenie komentowanych słów. Autor występuje w dwóch rolach: 1) narratora opowiadającego o życiu świętej Katarzyny (jako narrator opowiadający operuje tekstem łacińskim); 2) narratora opisującego (a właściwie interpretującego) zapowiedziany tekst (metatekst) w kontekście innych tekstów. W narracji opisującej zostają wprowadzeni inni nadawcy, których głosem przemawia kaznodzieja. Do niego należy uporządkowanie tekstu przez usytuowanie hierarchiczne nadawców, a są nimi kolejno: Bóg, Salomon, Syn Boży, Łukasz-ewangelista, kaznodzieja. Podobnie zachowana jest hierarchia odbiorców: każdy człowiek, chrześcijanin, aktualnie słuchający wierny. Układ ten ma podział wewnętrzny: Bóg mówi przez Salomona oraz za pośrednictwem Syna Bożego; Syn Boży za pośrednictwem Ewangelii św. Łukasza; ostatnim przekazicielem Bożych słów jest kaznodzieja, por. tabela 1:

¹⁰ Pojęcie ramy tekstu, zob. Mayenowa 1974: 267–289.

¹¹ Dla odróżnienia sytuacji, w której tekst mówi o świetle, od sytuacji, w której tekst mówi o teckście, zostało wprowadzone w teorii tekstu pojęcie „metatekst” na wzór pojęcia „metajęzyk”, zob. Mayenowa 1974: 156.

¹² Przedmiotem analizy jest tekst polski oraz wzajemne zależności tekstu polskiego i łacińskiego; tekstem łacińskim nie będziemy się bliżej zajmować.

¹³ Na piętrowy układ Kazań świętokrzyskich zwróciła uwagę Ewa Ostrowska (1978), analizując kompozycję i artyzm językowy zabytku z perspektywy składniowej, morfologicznej i leksykalnej.

NADAWCY	ODBIORCY-ADRESACI
Bóg	konkretny człowiek
Salomon	każdy człowiek
Syn Boży	konkretne osoby z Ewangelii św. Łukasza
św. Łukasz	czytelnicy Ewangelii
kaznodzieja	wierni słuchający kazania (też czytelnicy)

Tabela 1. Układ nadawczo-odbiorczy tekstu kazania

W momencie, gdy dochodzi do ujawnienia autora (narratora) i zmiany poziomu wypowiedzi, występują wyrażenia metatekstowe, które oddzielają tekst przedmiotowy od metatekstu (tekstu o tekście). Odróżnienie właściwego przekazu od procesu kodowania następuje za pomocą czasowników mówienia (*mowi, mówi rzeka 'rzekąc', prawi*).

2.4. Sposób prowadzenia narracji podporządkowany został refleksji nad wyrażeniami języka cytowanymi po łacinie. Narracja opisowa odbywa się w języku przedmiotowym (pierwszego stopnia). Właściwym opisem słów Salomona jest tekst polski. Każde zdanie w języku pierwszego stopnia nawiązuje do tekstu Salomona: *Surge, propera, amica mea, et veni*¹⁴ za pomocą opisu: *Ta słowa pisze mądry Salomon, a są słowa Syna bożego... jimiż każdą duszę pobudza...*, itd. Następnie pojawia się tzw. „akompaniament narracyjny dialogu”, włączający dialog w ogólny tok narracji¹⁵. Jest to interpretacja cytatu z Salomona: *a są słowa Syna Bożego. Wstań, prawi, pośpiej się, miłuczka moja, i pojdzi!*; *rzeka: Wstań!; pobudzają je, mówi Bog Wstań!*, itd. Scalenie tekstu odbywa się na różnych piętrach wypowiedzi kolejnych nadawców.

Dopełnienie tekstu polskiego instrukcją metajęzykową o tym, kto mówi i kiedy, jest nawiązaniem do następnego zdania scalającym tekst na różnych piętrach. Kontekstem sytuującym opis kaznodziei są układy i relacje meta w obrębie wypowiedzeń tzw. zestawionych (parentetycznych). Pojawia się zatem zapowiedziany i czterokrotnie¹⁶ przytoczony po łacinie tekst świętego Łukasza: *O jemże pisze (prawi) święty Łukasz: Cecus sedebat secus viam*¹⁷; *Offerebant ei, inquit, paraliticum iacentem in lecto. Cui dixit: Surge! Et surrexit*¹⁸ oraz: *In ipsa nocte erat Petrus dormiens*¹⁹; *et ad [multas preces] devotas dicit Jesus: Adolescens, tibi dicto, surge et*

¹⁴ Słów *et veni* w oryginalnym tekście pieśni Salomona nie ma; autor (według Ostrowskiej 1978: 57) mógł rozszerzyć cytat odpowiednio do swoich potrzeb lub wprowadził jakąś istniejącą wersję interpretacyjną.

¹⁵ Por. na temat narracji w powieści: Głowiński 1973: 46.

¹⁶ Rolę schematu czwórkowego w układzie treściowym kazania przedstawił Julian Krzyżanowski (1951).

¹⁷ Przekład ewangelii wg św. Łukasza: niewidomy siedział przy drodze i żebrał Luc 5, 18; zob. Kśw. 39.

¹⁸ Tekst ten u św. Łukasza jest nieco inny; natomiast tekst przytoczony przez autora Kazañ zgadza się z Mat. 9,2: I oto przynieśli mu paralityka, leżącego na łożu. Jezus, widząc ich wiarę, rzekł do paralityka: Ufaj, synu, odpuszczają ci się twoje grzechy; zob. Kśw 39.

¹⁹ Przekład tekstu o przemienieniu Jezusa: Tymczasem Piotr i towarzysze snem byli zmorzeni Luc 9,32 (ale tekst nieco inny; właściwie z ActApost 12,6 o cudownym uwolnieniu z więzienia: Piotr skutą podwójnym łańcuchem, spał między dwoma żołnierzami; zob. Kśw 39.

*resedit et] surrexit et reddidit illum matri sue videlicet ecclesiae*²⁰. Tekst łaciński jest interpretowany po polsku oraz argumentowany po łacinie w postaci parafrazy słów świętego Augustyna: *qui propter momentaneum [questum non ti]met eternum supplicium, quod cruciat*²¹ i poprzez odwołanie się do opisu nocy paschalnej w Starym Testamencie: *Et certe talium infinitus est numerus [et non est dom]us, in qua non iaceret mortuus*²², a wszystko porównywane jest z żywotem świętej Katarzyny. Fragmenty Biblii (cytat z pieśni Salomona i fragmenty Ewangelii św. Łukasza po łacinie) mają charakter metatekstowy zewnętrzny, podobnie jak opowiadany równolegle przez kaznodzieję żywot świętej Katarzyny.

Dzięki parentezie wyrażone zostały stosunki pomiędzy przytoczeniem a jego kontekstem. Funkcja parentezy polega na wyjaśnianiu i komentowaniu problemu przez stosowanie tzw. mowy wprost, czyli przytaczanie wypowiedzi cudzej w brzmieniu dosłownym. Jest to właściwość wypowiedzi żywej, kierującej odbiorcę bezpośrednio na ukazaną treść (Jodłowski 1976: 213). W kompozycji kazania parenteza wprowadza element czasowy terażniejszości, służy ożywieniu toku wypowiedzi i stwarza wrażenie bezpośredniości:

Pobudza rzeka: Wstań! Ponęca, rzekę ta: Pośpiej się! Powabia rzeka: I pojdz! I mowi Syn boży: Wstań! otdąż, prawi stadła grzesznego, pośpiej się w lepsze z dobrego; pojdz! tamoć do krolewstwa niebieskiego.

W wypowiedzeniu zestawionym nie występują relacje współrzędności lub podrzędności składniowej, lecz wypowiedzenia bieżą własnym torem, chociaż wskutek skojarzeń treści zaczepiają o siebie myślowo, stanowią całość i odrębny twór syntaktyczny (Klemensiewicz 1969: 104). Mówca przytacza cudze myśli lub słowa w wypowiedzeniu podstawowym, a w wypowiedzeniu przystawionym wprowadza to przytoczenie imiesłowem *rzeka* 'rzekąc' lub czasownikiem w formie osobowej *mówi*. Cytując cudze sądy, które stanowią wypowiedzenia podstawowe, własny sąd dorzuca tylko jako uwagę wyjaśniającą: *O jemże pisze święty Łukasz*. Wyrażenia zestawione (parentetyczne) powodują pojawienie się drugiego (kolejnego) głosu i zmianę ról nadawczo-odbiorczych.

Oprócz parentezy mamy także do czynienia z polifonicznym nałożeniem kilku wypowiedzi, formułowanych równocześnie i równocześnie dochodzących do świadomości słuchacza, które mogłyby być wypowiedziane przez kilka osób:

Cecus sedebat secus viam. Ślepy, bo na będące dobro nie gładał. Siedziesze, bo w dobrze wrzemiennem lubował; podle drogi, bo czego jemu było doić, nie pamiętał; zebrzący, bo u siebie nics dobrego nie imiał.

²⁰ Przekład: Potem (Jezus) przystąpił, dotknął się mar – a ci, którzy je nieśli, stanęli – i rzekł: «Młodzieńcze, tobie mówię wstań!» Zmarły usiadł i zaczął mówić; i oddał go jego matce Luc 7, 14,15.

²¹ Przekład: który z powodu chwilowej odmowy nie lęka się ciągłej prośby, ponieważ cierpi; por. św. Augustyn: *momentaneum quod delectat, aeternum quod cruciat*.

²² Przekład: I wstał faraon jeszcze w nocy, a z nim wszyscy jego dworzanie i wszyscy Egipcjanie. I podniósł się wielki krzyk w Egipcie, gdyż nie było domu, w którym nie byłoby umarłego Ex 12,30.

W następującym po zdaniu łacińskim komentarzu autora scalanie tekstu odbywa się na zasadzie przewartościowania całości; brakujący element wypowiedzi można uzupełnić: „Tak to należy rozumieć...; Ja tak myślę, że...”²³. Podobnie dalej:

Offerebant ei, inquit, paraliticum iacentem in lecto. Cui dixit: Surge! Et surrexit. Cso nam przez tego niemocnego na łożku leżącego znamiona? Zawierne nics inego kromie człowieka grzesznego we złych skutkach prześpiwającego, jenże nie pamięteję dobra wiekujego, obiazał się tomu, csoż jeść wrzemiennego, leniw jeść ku wstaniu czynić kaźdego skutka dobrego²⁴; qui propter momentaneum [questum non timet eternum supplicium, quod cruciat. Święta Katerzyna [k dobremu] nie mieszkaci jeść stała.... jakoż się czcie w je świętem żywocie. Nota de quinguaginta sapientibus...

Tekst jest złożony z niejednakowych na pozór wypowiedzi. Językowy wyraz tych wypowiedzi wykazuje pewną dezorientację, lecz umożliwiła odbiorcy uzupełnienie fragmentów w komunikatywny sposób. Stylistycznym zjawiskiem syntaktycznym jest elipsa składniowa wymagająca od czytelnika (i słuchacza) interpolacji, np. *Ślepy* [= Był ślepy]; *Cso nam przez tego... znamiona?* [= Co nam przez tego... jest znamieniem?, co nam ten... znamionuje? ‘przedstawia’], por.:

Ślepy, bo na będące dobro nie głądał.

Czo nam przez tego niemocnego na łożku leżącego znamiona?

Elipsa łącznika redukuje zdanie do wypowiedzenia nominatywnego. W tekście kazania ma wartość stylistyczną emocjonalną, właściwą mowie potocznej (Jodłowski 1976: 84).

3. Mechanizm semantyczny spójności tekstu. Na początku Kazania o świętej Katarzynie występuje wyraźnie sformułowany pierwszy podmiot (*datum*), scalający poszczególne zdania: *Surge, propera, amica mea, et veni! Ta słowa pisze mądry Salomon...* Odbiór tekstu, jego rozumienie przez bezpośredniego słuchacza i współczesnego czytelnika jako tekstu spójnego są uwarunkowane umiejętnością „dopisania” elementu integrującego w funkcji podmiotu zdania interpretowanego *słowa* z pieśni Salomona do wszystkich następujących zdań wprowadzających to, co się o tych „słowach” orzeka (*novum*)²⁵. Mechanizm semantyczny całego kazania opiera się na takim budowaniu wypowiedzi, w którym to, co było *novum* jednego zdania, powtarza się w następnym jako jego *datum*, punkt wyjścia.

Kazanie o świętej Katarzynie składa się z 25 zdań napisanych po polsku i przetłumaczonych z łacińskiego²⁶. Wśród nich występuje 8 zdań oznajmujących sta-

²³ Por. relacje metajęzykowe i metatekstowe w tekście literackim Mayenowa 1974: 262–265, Balbus 1981: 230–256, Zarębina 1982: 5–21; por. też Kawka 1990: 38–43.

²⁴ Wyrazy *cso*, *nics*, *csoż* zapisano zgodnie z propozycją wydawcy zabytku; według opracowań można je zapisać: *czso*, *niczs*, *czsoż*.

²⁵ Por. teza o budowie tekstu spójnego: Mathesius 1947, zob. też Mayenowa 1974: 255–256 i podana tu literatura przedmiotu.

²⁶ Interpunkcja i wydzielenie zdań w obrębie tekstu według wydawcy.

nowiących osnowę powiadomienia, 6 wypowiedzeń zestawionych, w których skład wchodzi wypowiedzenia podstawowe zawierające właściwy trzon powiadomienia oraz wypowiedzenia przystawione, wprowadzające i wyjaśniające (w tym jedno występuje przy zdaniu wtrąconym łacińskim), 1 zdanie pytające oraz odpowiedź na retorycznie postawione pytanie. Model semantyczny tekstu narzuca określone schematy składniowe zdań pojedynczych i złożonych.

Zdania pojedyncze²⁷ są w zasadzie rozwinięte; zawierają grupy podmiotu i orzeczenia. Podporządkowanie składniowe poszczególnych członów ma ciąg relacyjny nierównorzędny, a poszczególne składniki łączą się ze sobą dwuczłonowo w określone związki. Pomiedzy składnikami zachodzą wszystkie możliwe wypadki stosunku nadrzędno-podrzednego. Ośrodkami zdania jest związek podmiotu z orzeczeniem; około członów tego związku grupują się inne składniki tworząc związki niższych stopni²⁸. Hierarchiczna struktura wypowiedzeń realizuje się w odpowiednich rangach pozycji składniowych²⁹, np. w zdaniu *Ta słowa pisze mądry Salomon* pierwszą rangę pozycyjną zajmuje podmiot w mianowniku (*Salomon*). Pozycję drugiej rangi zajmuje orzeczenie (*pisze*), w trzeciej randze pozycyjnej występuje dopełnienie (*słowa*). Jako kategorie epistemologiczne podmiot i dopełnienie reprezentują „rzeczowne” ujmowanie treści, natomiast orzeczenie – ujmowanie czynnościowe. Przydawki łączą się z rzeczownikami (*mądry Salomon*, *ta słowa*), bądź z zaimkami rzeczownikowymi (*miliuśka moja*), a dalej tworzą całe grupy składników (*tęto świętą dziewicę Katerzynę*, *słowa wielmi znamienita*), wnosząc obszerną informację o cechach przedmiotów. W następnych segmentach kazania w funkcji podmiotu występują substancywizowane imiesłowy (*siedzący*, *leżący*, *śpiący*, *umarli*), a drugą rangę zajmuje czasownik *są* jako czynnik konstytutywny aktu sądenia (*siedzący są; śpiący są*). W następnej kolejności występują czasowniki stanowe: *nie pamiętają, zna-*

²⁷ Objaśnienie skrótów: W – wypowiedzenie; GP – grupa podmiotu; GO – grupa orzeczenia; P – podmiot; Pr – podmiot rozwinięty; O – orzeczenie; Or – orzeczenie rozwinięte; Pd – przydawka; Pdr – przydawka rozwinięta; D – dopełnienie; Dr – dopełnienie rozwinięte; Okl – okolicznik; Oklr – okolicznik rozwinięty; OkrPred – określenie predykatywne.

²⁸ O składni zdania pojedynczego w Kśw zob. Bartuła 1957. Autor szczegółowo charakteryzuje struktury związków składniowych żywotne we współczesnej polszczyźnie literackiej zaświadczone w Kśw oraz struktury związków odmienne od struktur współczesnej polszczyzny. Różnice w związku głównym dotyczą użycia liczby w związku przy podmiocie wyrażonym przez rzeczownik zbiorowy, np. *lud boży... wycięstwo odzırzeli* [= lud boży .. zwycięstwo otrzymał] oraz formy orzecznika, np. *jeść wremiennego* [= jest doczesne]. Różnice w związkach pobocznych sprowadzają się do użycia form przypadkowych dopełnienia (beprzyimkowych: *czynić każdego skutka dobrego* [= czynić każdy czyn dobry], z inną dystrybucją przyimków: *dziewicę w sławe krola niebieskiego wabiącego* [= wabiącego dziewicę do sławy króla niebieskiego] lub do użycia dopełnienia w formie przypadka, któremu odpowiada dopełnienie przyimkowe: *iż czego jim dojść* [= iż do czego im dojść], a także do poświadczenia struktur wymarłych, np.: *jegoż krolewstwa domieści* [= do którego królestwa niech doprowadzi, wpuści]. Poświadczone zostały także różnice w użyciu formy wyrażenia przyimkowego w związkach pobocznych z okolicznikiem, np. *jiż się k dobremu obleniąją czwiorodla* [= dla czworga, z powodu czworga (czterech) rzeczy (przyczyn)] i z przydawką *na modlitwę przed Boga* [= na modlitwę do Boga]. W funkcji przydawki mógł także występować imiesłów nieodmienny, np.: *widziech. (prawi), angiela bożego mocnego z nieba zleciew* [= angiela, który z nieba zleciał].

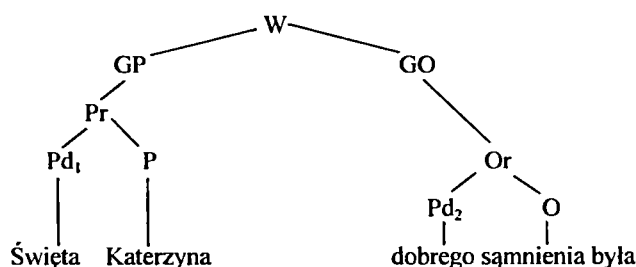
²⁹ O hierarchiczne strukturze wypowiedzeń zob. Jodłowski 1976: 117–122.

mionują)³⁰. Okoliczniki, szczególnie sposobu, zajmują rangę czwartą (*czwiorodła, dobrze*)³¹.

Hierarchiczna i epistemologiczna struktura zdań w kazaniu nie pokrywa się jednak z aktualnym rozczłonkowaniem zdania, a lokalizacja członów nawiązujących i rozwijających zależy od takich czynników, jak sens zdania, kontekst, czy postawa emocjonalna nadawcy.

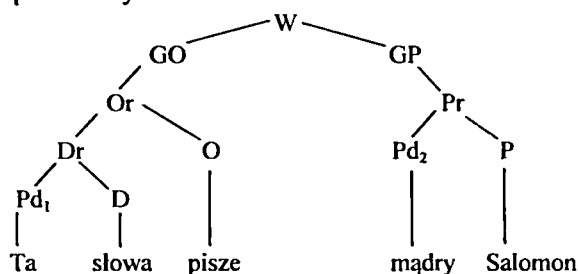
Szyk jednostek syntaktycznych z grupą podmiotu na pierwszym miejscu występuje w wypowiedzeniach, w których podmiot jest punktem wyjścia przekazywanej informacji, a grupa orzeczenia ma charakter rozwijający, zob. wykres A:

A. Zdanie w szyku prostym

Szyk przestawny mają wypowiedzenia z grupą orzeczenia nawiązującego na pierwszym miejscu, a z podmiotem rozwijającym na drugim miejscu, zob. wykres B:

B. Zdanie w szyku przestawnym

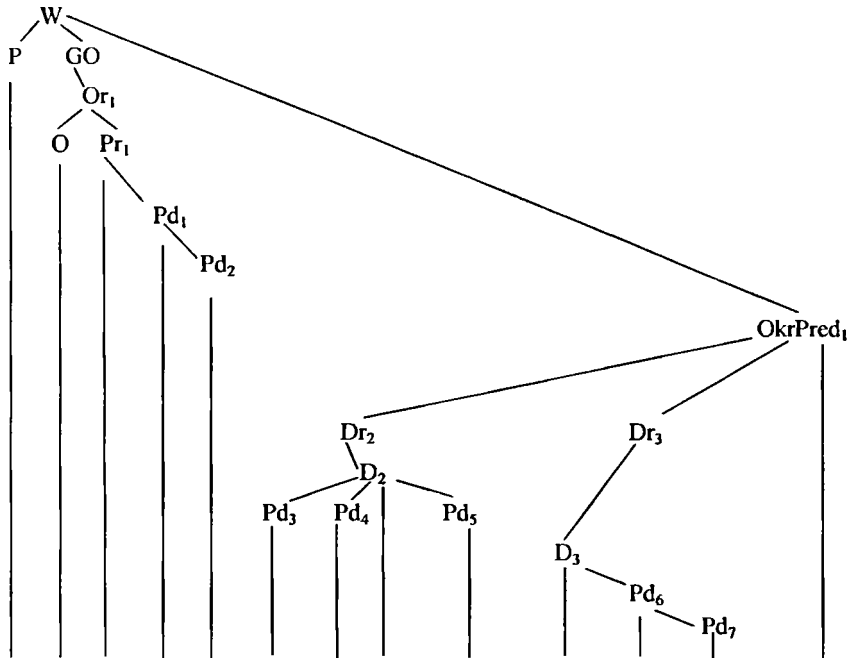

³⁰ Czasowniki (predykatywy) rozpadają się na dwie klasy semantyczne: 1) o znaczeniu stanowym, 2) oznaczające procesy (zmianę stanu) i czynności. Pierwsze oznaczają sytuacje statyczne, traktowane jako niezmiennie w czasie, w tym oznaczające doznania psychozmysłowe (np. *widzieć*, także *znamionować*). Drugie oznaczają zmianę stanu bez udziału siły sprawczej (procesywne) lub zmianę stanu spowodowaną przez działanie agensa (kauzatywne). Czasowniki stanowe i procesywne mają charakter pasywny (nie wyrażają aktywności subiekta), natomiast czasowniki kauzatywne oznaczają działanie subiekta, podobnie jak czasowniki czynnościowe. Czasowniki aktywności psychicznej (typu *podziwiać*, *łuchać*, por. też *pamiętać*) nie mają jednak dynamicznego charakteru — nie oznaczają zmiany stanu obiektu, lecz innego typu aktywny stosunek istoty żywej do obiektu, zob. Laskowski 1984: 172–173.

³¹ Zob. też o epistemologicznych podstawach analizy zdania Jodłowski 1976: 46–47.

Komplikacje w szyku członów zachodzą w wypowiedzeniu z predykatem rozwijającym, jednak zachowują one strukturę zdania polskiego. Dopelnienia (dziewicę, w sławę) mają charakter członów nawiązujących przy określeniu predykatywnym (wabiącego) — rozwijającym i przesuniętym na koniec wypowiedzenia. Jako człony nawiązujące zajmują początkową pozycję. Przydawki charakteryzujące występują przed rzeczownikami (tę to świętą dziewicę), przydawki wyróżniające (dziewicę Katerzynę, sława krola, krola niebieskiego) stoją po rzeczownikach, por. wykres C:

C. Zdanie z predykatem rozwijającym

(To) Są słowa Syna bożego tę to świętą dziewicę Katerzynę w sławę krola niebieskiego wabiącego³²

3.2. W schematach składniowych poszczególne kategorie wyrażen występują w szczególnych układach – figurach retorycznych (*orationis*). Tekst kazania ułożony jest według następującego łańcucha kategorii rzeczownych:

amica mea, milučka moja – święta Katarzyna;

święta Katarzyna – każda dusza zbożna;

każda dusza zbożna – grzesznicy czworacy;

grzesznicy czworacy – siedzący,
leżący, śpiący i umarli.

Autor stosuje tu układ wyrazów polegający najpierw na uwydatnieniu myśli za pomocą szeregu cech w formie narastającej: *moja, święta, każda*, a następnie według

³² Por. składnia zdań z wyrażonym lub domyślnym podmiotem *to* nawiązującym do sytuacji, o której była mowa w wypowiedzeniu poprzednim Jodłowski 1976: 69.

stopnia słabnięcia cechy: *siedzący, leżący, śpiący, umarli* (figura podwyższenia, *incrementum*)³³. Te dwie grupy zestawia na zasadzie przeciwstawienia (antytezy, *contrapositum*): *dusza zbożna – grzesznicy*.

Mechanizm semantyczny tekstu powoduje w kolejnych segmentach kazania układ zdań podrzędnie złożonych. Obok kategorii epistemologicznych przedmiotu i jakości, procesu i stanu wyrażonych w pierwszym kompleksie predykacyjnym pojawiają się te same kategorie w następnych kompleksach predykacyjnych w postaci zdań podrzędnych przydawkowych:

I znowił Syn boży słowa wielmi znamienita, jimiż każdą duszę sbożną pobudza, ponęca i powabia.

Wypowiedzenia złożone nierównorzędnie łączone są w sposób zaimkowy, a zaimek względny wprowadza wypowiedzenie podrzędne³⁴.

Proces przekonywania wiernych charakteryzuje się celowością. Najbardziej narzucającą się funkcją wypowiedzi jest informacja powiązana z pouczeniem. Jeżeli mówca uczy, informuje i udowadnia swoją tezę w sposób bezpośredni, łańcuch semantyczny organizacji tekstu przebiega następująco:

- I.1. grzesznicy czteroracy – (grzesznicy) siedzący;
 - a) siedzący są – jż się k dobremu obleniają czterorodla;
 - aa) się obleniają – iż na będące dobro nie gładają;
 - iż (w) wrzeimnem dobrze lubują;
 - iż czego jim doić, nie pamietają;
 - iż o sobie nijedne piecze nie mają;

W zdaniach podrzędnych stosowana jest figura stopniowania, gradacji (*gradatio*) polegająca na uszeregowaniu zdań podrzędnych według nasilenia wyrażen bli-skoznaczych. Celowy układ wyrazów przybiera formę zdań złożonych podrzędnie z powtarzającym się spójnikiem (*iż*), podporządkowanych (związaniu, *adiunctio*) jednemu predykatowi (*się obleniają*). Powtarzanie (*repetitio*) słowa *siedzący* służy uwydatnianiu myśli.

W dalszym ciągu dowód jest przeprowadzany pośrednio przez przytoczenie cudzych słów, a następnie ich komentowanie. Następuje zatem rozłączenie członów zdania (*disiunctio*): *Ślepy... siedziesz³⁵... podle drogi... żebrzący*; i wprowadzenie nowego podporządkowania składniowego przez zmianę sposobu związania zdań podrzędnych (obok *iż – bo*):

³³ Charakterystyka figur retorycznych według Korolki 1990: 106–123. Autor charakteryzuje dwa rodzaje układów wyrażen, którymi zajmuje się retoryczna teoria elokucji: figury słowne (*orationis*) i figury myśli (*sententiarum*).

³⁴ Wprowadzający zdanie przydawkowe zaimek *ji* (w tekście kazania także: *jimiż, o jemie, jenze*) dokładnie odpowiada współczesnemu zaimkowi *który*.

³⁵ Prosta forma czasu przeszłego niedokonanego: imperfekt 'siedział'.

- ab) (grzesznicy) siedzący – o jemże pisze święty Łukasz;
- aba) o jemże pisze święty Łukasz – ślepy... siedziesz... podle drogi.... żebrzący;
 - siedziesz – bo w dobrze wrzemiennem lubował;
 - podle drogi – bo czego jemu było doić, nie pamiętał;
 - żebrzący – bo u siebie nics dobrego nie imiał;

Następnie schemat się powtarza w zmienionych układach i w skróconej wersji, a powtórzenie służy dookreśleniu i dokładniejszemu wyjaśnieniu opisywanych detali:

- 1.2. grzesznicy czworacy – (grzesznicy) leżący;
 - a) (grzesznicy) leżący – jż się we złem kochają;
 - aa) jż się we złem kochają – tacy dobrze się przez onego paralytyka, trudną niemocą złożonego znamienują;
 - o jemże pisze święty Łukasz;
 - (o jemże) nam znamiona... człowieka grzesznego..., jenze... leniw jeść ku wstaniu czynić każdego skutka dobrego;
- 1.3. grzesznicy czworacy – (grzesznicy) śpiący;
 - a) (grzesznicy) śpiący – (grzesznicy) jż się w grzeszech zapiekłają;
 - b) grzesznik w grzeszech zapiekłony – jest jako kłodnik w ciemnicy skowany
 - c) kłodnik w ciemnicy skowany – o jemże pisze święty Łukasz...
- 1.4. grzesznicy czworacy – [...] ³⁶
 - a) [...] – jż w miłości bożej rozpaczają
 - b) jż w miłości bożej rozpaczają – o jemże pisze święty Łukasz...

W zakończeniu kazania zastosowana została figura myślowa w postaci rekapi-tulacji (*frequentatio*) służąca zestawieniu w jednym okresie głównych myśli nawią-zujących do tematu:

Surge, propera, amica mea, et veni – surge z stadła grzesznego, propera w lepsze z dobrego, veni do krolewstwa niebieskiego.

Figura ta służy uwydatnieniu punktu kulminacyjnego i zarazem stanowi jego punkt kulminacyjny.

4. Wewnętrzna organizacja tekstu. Funkcjonalno-gramatyczne komponenty tekstu mają odniesienie wewnątrztekstowe. Składa się na nie narracyjny monolog opo-wiadania i opisu oraz kontekst rozważania.

4.1. Opowiadanie i opis rozdziela w *Kazaniu na dzień świętej Katarzyny* granica językowa: opowiadanie po łacinie i opis po polsku. Podczas kiedy łacińskie opowia-danie jest przedstawieniem uporządkowanych wydarzeń z życia świętej Katarzyny w sposób przyczynowo-skutkowy, polski opis składa się z jednostek języka przypis-ujących cechy opisywanym słowom Salomona w relacji do innych słów: Ewangelii św. Łukasza, rozważań św. Augustyna i fragmentu *Exodus*. Poinformowanie o sło-

³⁶ Brak jednego ogniwa w tekście, por. niżej pkt 5.

wach będących przedmiotem opisu jest intencją tego opisu i służy strategii nadawczo-odbiorczej skierowanej na emocje słuchacza³⁷. Sposób opisu charakteryzuje się koncentracją odpowiedniego słownictwa wokół słowa jądrowego: *słowa* (zob. wyżej pkt 2.1.).

Kolejność wypowiedzi składowych w obrębie wypowiedzi złożonych współrzędnie uwarunkowana jest znaczeniem i sposobem łączenia. Pierwsze polskie zdanie kazania:

Ta słowa pisze mądry Salomon, a są słowa Syna Bożego tę to świętą dziewicę Katerzynę w sławę krola niebieskiego wabiącego.

jest zdaniem łącznym (ze względu na współlistnienie denotowanych treści przedmiotu oznaczonego wyrazem *słowa*). Spójnik *a* nie ma wyraźnego charakteru przeciwstawnego, lecz możliwą cechą składni jest przestawność zdań składowych, która powoduje zmianą relacji na przeciwstawno-przyzwoleniową:

[Są słowa Syna Bożego tę to świętą dziewicę Katerzynę w sławę krola niebieskiego wabiącego, mimo że ta słowa pisze mądry Salomon]

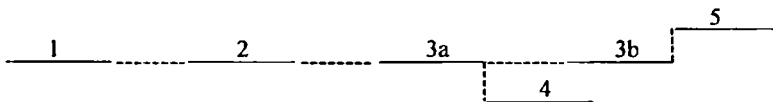
W drugim wypowiedzeniu dwuczłonowym, bezspójnikowym, złożonym współrzędnie kryją się także dwie relacje oparte na figurze słownej niepowiązania (*dissolutio*):

Święta Katerzyna... dobrego sąmnienia była, ku głosu Syna Bożego wstać skora była.

Zwięzłość tej konstrukcji bezspójnikowej, uwydatniającej dynamikę tekstu mówionego (Korolko 1990: 110) powoduje, że zdanie można odczytać jako paratactyczne o relacji wynikowej (według współczesnej normy mógłby wystąpić spójnik *więc*), albo jako hipotaktyczne (ze spójnikami *ponieważ*, lub *skoro*) o relacji przyczynowej. Konstrukcje dwurelacyjne są do dziś charakterystyczne w mowie żywej (Jodłowski 1976: 202).

W organizacji tekstu dominuje zasada logiczna. Stosunki logiczne decydują o kolejności wypowiedzi w złożonych konstrukcjach wielozdaniowych. Kontur tych wielokrotnie złożonych wypowiedzi jest falisty o relacjach niejednakowych; por. wykresy zdań wielokrotnie złożonych D i E:

D. Święta Katerzyna k dobremu nie mieszkaci jeść stała(1), we złem nie leżała(2), a si i ty...(3a) jeż są w błędnem stadle leżały,(4) ty jeść swoją nauką otwodziła.(3b) jakoż się czcie w je świętem zywocie.(5)

³⁷ O opisie jako gatunku wypowiedzi zob. Witosz 1998: 197–210, por. też podana obszerna literatura.

E. Zawierne nics inego kromie człowieka grzesznego we złych skutcech prześpiwającego,(1) jenze(2a) nie pamiętając dobra wiekujego,(3) obiazał się tomu,(2b) csoż jeść wrzemienego,(4) leniw jeść ku wstaniu czynić każdego skutka dobrego(5).

Wykładnik relacji sposobowej (*jakoż*, zd. D.) mieści się w zdaniu nadrzędnym, ale na drugiej pozycji, jednak sama okoliczność wpływająca na efekt jest wyrażona w zdaniu podrzędnym, chociaż na pierwszej pozycji. W strukturach podrzędnie złożonych zdania podrzędne są wplecione w nadrzędne (zd. E.).

Pojawiły się także w tekście kazań wypowiedzenia złożone z imiesłowowym równoważnikiem zdania (przykłady E, F). Wyrażenia imiesłowowe³⁸ określają sposób, jak okoliczniki sposobu:

F. Ale w świętem pisani czterorakiem ludziem, *pobudzają* je, mowi Bog wszemogący: Wstań!, *pokazują*, iż są grzesznicy czteroracy.

lub występują funkcji okoliczników przyczyny:

Jenze nie *pamiętają* dobra wiekujego, obiazał się tomu... (zob. przykład E)

Wartość stylistyczna konstrukcji składniowych z imiesłowowym równoważnikiem zdania polega na wyrażaniu treści argumentujących, właściwych językowi dydaktycznemu.

4.2. Wewnętrzna organizacja tekstu kazania złożonego z segmentów opisu i opowiadania oparta jest na strukturze rozważania prowadzącej do sformułowania wniosków³⁹. Rozważanie wyodrębnia się w aspekcie wewnętrznej analizy jako jednostka tekstu na tle pozostałych kontekstów monologu, a także na podstawie sygnałów logicznej i kompozycyjnej spójności tekstu. Stanowi rodzaj komentarza do przedstawionych wcześniej treści. Sekwencja dotyczy budowy wewnętrznej tekstu i sposobów wprowadzania segmentu rozważania do wypowiedzi monologowej (por. Ostaszewska, Sławkowa 1996: 8–9).

Dookreśleniu, wyjaśnieniu i rozwinięciu wcześniej postawionych postulatów służą elementy wypowiedzenia nacechowane modalnie. Należy do nich leksykalny wykładnik modalności epistemicznej (*zawierne nics*) będący sygnałem niepewności i hipotetyczności sądu. Zmienia on perspektywę mówienia, powodując przejście

³⁸ Imiesłowy przysłóvkowe mają formę mianownika lp. odmiany prostej *pobudzają*, *pokazują*, *pamiętają*.

³⁹ O problematyce kontekstu rozważania w strukturze tekstu, zob. Ostaszewska, Sławkowa 1996: 7–18. Przedmiotem badań w tym artykule jest charakterystyka struktury rozumowania jako trzeciej, obok opowiadania i opisu, podstawowej struktury wypowiedzi, zob. też Mayenowa 1974: 261.

nadawcy z pozycji podmiotu tylko konstatającego i opisującego na pozycję podmiotu także oceniającego przez wyrażenie stosunku do wypowiedzanej treści. Służy ponadto inspirowaniu odbiorcy, wytwarzając intertekstualne napięcie. Towarzyszą tej zmianie wyrażenia oznaczające operacje myślowe (*dobrze się znamionują, cso nam... znamiona*). Użycie zaimka *nam* ma zapewnić nadawcy jednomysłność z odbiorcą⁴⁰. Wyrażenia typu eksplikacyjnego (*czwiorakim, czwiorodla, a wtore, a trzecie, a czwarte*) sygnalizują operacje intelektualne i ułatwiają zapamiętanie. Stosuje je autor jako konstrukcję syntaktyczną opisu, np.: *i mowi pirzwiej siędzącym: jż się k dobremu obleniają czwiorodla; a wtore mowi Bog, itp.*

Sygnałem kompozycyjnego wyodrębnienia i zmiany perspektywy mówienia są odpowiednie konstrukcje składniowe pełniące funkcję metaorganizatorów sugerujących kolejny etap rozważania, np. dyskursywna figura słowna podstawienia (*subiectio*), która polega na postawieniu pytania i udzieleniu sobie samemu (i słuchaczom) odpowiedzi:

Cso nam przez togi, ni mocnego na tożku leżącego znamiona? Zwiernie nics...

Pytanie zawiera w istocie sąd, który kaznodzieja przekazuje wiernym mającym pod wpływem kazania osiąść jego wiedzę i przekonania.

4.3. Mechanizm spójnościowy tekstu oparty na treści rozumowania przedstawia się jasno. Mamy założenie: Bóg wzywa nas do świętości pieśnią Salomona; argumentem jest wzór dążenia do świętości – żywot świętej Katarzyny; porównajmy zatem życie świętej z Ewangelią, w której zawarte są przypowieści Jezusa Chrystusa, a z nich wynika, że do świętości powołani są wszyscy grzesznicy. Wniosek jest następujący: pieśń Salomona jest głosem Boga kierowanym do człowieka przez Syna Bożego, który, czyniąc cuda na ziemi, ukazuje dobroć Boga i zaprasza człowieka do królestwa niebieskiego.

4.4. Analiza spójności tekstu jest podobna do analizy zdania: różne stopnie tekstu pełnią funkcję części całego tekstu. Łaciński cytat z Salomona wskazuje, o czym jest mowa w tekście; funkcję predykatywną przypisać można tekstowi właściwemu kazania. Predykcja ma charakter złożony: obejmuje wypowiedzenia w języku przedmiotowym dwojakiego rodzaju: opowiadania łacińskiego i opisu. Opis z kolei obejmuje właściwy tekst w języku polskim oraz metajęzykowe wstawki łacińskie, związane z tekstem polskim za pomocą czasowników mówienia. Ponadto strukturę kazania wypełnia kontekst rozważania służący wewnętrznej organizacji całego tekstu. Kompozycję tekstu przedstawia tabela 2:

⁴⁰ Zob. funkcja użycia MY w tekstach naukowych: Lalewicz, 1983: 278.

STOPNIE TEKSTU I JĘZYKA	TEKST KAZANIA				
metatekst zewnątrzęzykowy	tekst kaznodziei				
	tekst Salomona	opowiadanie tekst łaciński o św. Katarzynie	opis		
łaciński tekst Łukasza					
metatekst wewnãtrzęzykowy		wyrażenia meta		wyrażenia meta	
język przedmiotowy					właściwy opis

Tabela 2. Wewnętrzna organizacja kazania

5. Staranny tekst i wzorcowy układ w całości zachowanego kazania na dzień świętej Katarzyny jest dobrym przykładem semantycznej i składniowo-stylistycznej poprawności średniowiecznej polszczyzny. Syntaktyczna właściwość tekstu kazań podporządkowana została spójności tekstu. Tekst kazania ma charakter polifoniczny. Nadawca posługuje się bądź narracją, bądź operacjami meta, które narzuca mu sam sposób konstruowania tekstu, albo też wymagana jest w założeniu nadawcy interpolacja odbiorcy, jakby drugi głos⁴¹. Fragmentami scalającymi różne piętra w obrębie narracji są czasowniki mówienia i kontekst rozważania.

Analiza kursoryczna toku informacji w zdaniach odpowiada w zupełności zasadom składniowym języka polskiego (por. Jodłowski 1976: 153–167). Szyk wyrazów jest motywowany semantycznie według zasad opozycji elementów składniowych nawiązujących i rozwijających i odpowiada aktualnej sytuacji. Lokacja części zdania jest bliska teoretycznemu układowi prostemu (por. formuły układu wyrazów w zdaniu według Kuryłowicza 1971, Jodłowskiego 1965: 154 i Karolaka 1972: 8–17). W kompozycji tekstu i w zasadach wysłowienia autor kierował się ścisłym zespoleniem myśli ze słowem według zasad retoryki.

Objaśnienia skrótów

Źródła

Kśw *Kazania t. zw. świętokrzyskie*, wydali i opracowali Jan Łoś i Władysław Semkowicz, Kraków 1934.

Bibliografia

Balbus S., *Graficzny inwariant tekstu literackiego*, [w:] *O języku literatury*, pod red. J. Bubaka i A. Wilkonia, Katowice 1981, s. 230–256.

⁴¹ Przegląd i ocena prac teoretycznoliterackich o układach i relacjach meta w tekście zob. Kawka 1990: 29–51.

- Balcerzan E., *Przez znaki*, Poznań 1972.
- Bartula C., *Ze studiów nad składnią Kazan świętokrzyskich. Zasób związków w zdaniu*, Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, t. II, Warszawa 1957, s. 7–39.
- Brückner A., *Kazania świętokrzyskie*, Prace Filologiczne III, 1889, s. 697–740.
- Głowiński M., *Gry powieściowe. Szkice z teorii i historii form narracyjnych*, Warszawa 1973.
- Górny W., *Składnia przytoczenia w języku polskim*, Warszawa 1966.
- Jodłowski S., *Podstawy składni polskiej*, Warszawa 1976.
- Karolak S., *Zagadnienia składni ogólnej*, Warszawa 1972.
- Kawka M., *Metatekst w tekście narracyjnym na przykładzie współczesnych utworów literatury dla dzieci*, Kraków 1990.
- Klemensiewicz Z., *Zarys składni polskiej*, Warszawa 1969.
- Korolko M., *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990.
- Krzyżanowski J., *O artyzmie „Kazan świętokrzyskich”*, [w:] *Studia nad książką poświęconą pamięci K. Piekarskiego*, Wrocław 1951, część I, s. 345–350.
- Kuryłowicz J., 1949, TCLC V, [przedr. w książce *Problemy składni polskiej. Studia, dyskusje, polemiki z lat 1945–1970*, wybrał, ułożył i wstępem opatrzył A.M. Lewicki, Warszawa 1971].
- Lalewicz J., *Retoryka kategorii osobowych*, [w:] *Tekst i zdanie*, red. T. Dobrzyńska, E. Janus, Wrocław 1983, s. 267–280.
- Laskowski R., *Uwagi o semantyce predykatywów*, [w:] *Morfologia*, pod redakcją R. Grzegorzczkovej, R. Laskowskiego, H. Wróbla, Warszawa 1984, s. 172–174.
- Mayenowa M.R., *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, Warszawa 1974.
- Mathesius V., *O tak zwaném aktualním členění viětném*, [w:] *Čeština a obecný jazykospyt*, Praha 1947, s. 234–242.
- Ostaszewska D., Sławkowa E., *Kontekst rozważania w strukturze tekstu*, [w:] *Tekst i jego odmiany. Zbiór studiów*, pod red. T. Dobrzyńskiej, Warszawa 1996, s. 7–18.
- Ostrowska E., *Kompozycja i artyzm językowy „Kazan świętokrzyskich”*, [w:] *Z dziejów języka polskiego i jego piękna*, Kraków 1978, s. 41–100.
- Witosz B., *„Anarchiczna” struktura opisu?* [w:] *Tekst i jego odmiany. Zbiór studiów*, pod red. T. Dobrzyńskiej, Warszawa 1996, s. 19–30.
- Witosz B., *Pragmatyczny wymiar opisu*, [w:] *Tekst. Problemy teoretyczne*, Lublin 1998, s. 197–210.
- Zarębina M., *Niektóre problemy analizy tekstu dialogowego*, [w:] *W kręgu literackiej stylizacji*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP, z. 84. Prace Historycznoliterackie IX, Kraków 1982.
- Ziomek J., *O współczesności retoryki*, [w:] *Teoretyczno-literackie tematy i problemy*, pod red. J. Sławińskiego, Wrocław 1986.

On the cohesive aspects of the text of Kazania świętokrzyskie (Świętokrzyskie Sermons)

Abstract

The subject matter of the article is a functional interpretation of a medieval text of a sermon as a communicative act, which is targeted at the evaluation of a semantic and syntactic-stylistic correctness of the contemporary Polish. The author analyses the rhetoric construction

of the sermon, multi-layer text structure, sender-recipient relation, descriptive narration method in the target language with the inclusion of dialogue in the general narrative sequence, and meta-relationships with the parenthesis function. Subsequently, the semantic mechanism of cohesion based on the simple and complex sentence structure with rhetorical figures is analysed. As a result, the coherence of the text of the sermon (written by a priest as a model to be preached from the pulpit and to be expanded) is confirmed. The sermon deals with the consideration of God's love in the context of *Song of Songs* by Salomon (in Polish), organised according to the principle of logic, and (in Latin) the story of Saint Catherine's life lived upon Jesus, son of God's teaching and deserving such love. The functional structure of the text is perfectly justified and the verbal aspect of the sermon conforms to the norms of the Polish language.